

Lukáč, Gabriel

K počiatkom stredovekého osídlenia Spiša (do konca 12. stor.): Venujem pamiatke univ. prof. Vojtecha Budinského-Kričku, nestora slovenských archeológov

Archaeologia historica. 1993, vol. 18, iss. [1], pp. 9-18

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/140033>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

A.

VÝVOJ OSÍDLENÍ

K počiatkom stredovekého osídlenia Spiša (do konca 12. stor.)

Venujem pamiatke univ. prof. Vojtecha Budinského-Kričku, nestora slovenských archeológov

GABRIEL LUKÁČ

Územie Spiša je členitým uzavretým geografickým celkom, na ktorom sa v druhej polovici 12. storočia začal utvárať samostatný správny útvar na úrovni kráľovského komitétu. Rozkladá sa v Popradskej a Hornádskej kotline a v údolí rieky Hnilca. Má hornatý charakter a vyznačuje sa drsnými klimatickými pomermi. Prevažná časť územia bola aj v minulosti zalesnená. Vhodnejšie podmienky pre osídlenie poskytovali spomínané kotliny s pahorkatinovým reliéfom a dolina Hnilca.

Historický a archeologický výskum presvedčivo ukázal, že aj na Spiši a v ostatných hornatých oblastiach severného Slovenska jestvovala pred 13. storočím základná sídelná sieť kontinuálna s pravekým osídlením.¹ Prv než sa začneme zaoberať vývojom osídlenia do konca 12. storočia, považujeme za potrebné konštatovať, že napriek prínosu archeologických prameňov pre poznanie sídelnej štruktúry a hospodárskeho vývoja, nie je možné prostredníctvom nich riešiť otázky politických dejín, územno-správneho vývoja a etnickej príslušnosti obyvateľstva v veľkomoravskom období a začleňovaní Spiša do ranofeudálneho uhorského štátu. Ich vypovedacia schopnosť je ovplyvnená aj spôsobom získania, doteraz prevažne z prieskumov a záchranných výskumov, čo umožňuje viac-menej štatistické vyhodnocovanie sídelnej štruktúry a jej charakteru. Ako otvorený sa nám tiež javí problém typológie a chronológie archeologického materiálu, najmä keramiky a železných predmetov v 8. –10. a 11. –13. storočí, ktorý možno riešiť len systematickým výskumom a dôkladnou analýzou nálezových okolností. Túto požiadavku splnil neukončený výskum predveľkomoravského hradiska a veľkomoravského sídliska s pohrebiskom na Čingove v Slovenskom raji. Podarilo sa však zachytiť a stratigraficky doložiť niekoľko sídliskových horizontov. Okrem pravekých sídliskových horizontov sú to vrstvy z druhej polovice 8. až prvej polovice 9. storočia, z druhej polovice 9. storočia až 10. storočia.²

Za najstarší doklad slovanského osídlenia Spiša v dobe sťahovania národov, resp. v počiatkovej fáze včasného stredoveku, je považovaný nález jednoduchej nezdobenej v ruke zhotovenej nádoby v ohnisku porušenej sídliskovej jamy s niekoľkými keramickými črepmi v polohe Pod Kudlovcom pri Spišskej Novej Vsi. Nález je datovaný do 6. storočia. Vzhľadom na nálezové okolnosti (zemnými prácami z väčšej časti poškodený objekt) a ojedinelosť tohto nálezu považujeme ho za problematický.³

Archeologický výskum nám doteraz neposkytol žiadne pramene k osídleniu Spiša v 7. storočí. Vzhľadom na charakter staršieho osídlenia a metalurgickú tradíciu na Spiši, je málo pravdepodobné, žeby sa radikálne znížilo tempo civilizačného vývoja, ak berieme do úvahy aj štruktúru osídlenia v oblastiach bezprostredne hraničiacich so Spisom.⁴

Aj keď archeologickým výskumom a prieskumom nebolo spoľahlivo doložené osídlenie v 7. storočí, prináša celý rad nových poznatkov o štruktúre, ba aj o forme osídlenia v 8. storočí. Sídelná sieť v predveľkomoravskom období sa koncentruje na riečnych terasách v povodí horného toku Hornádu po Spišské Vlchy a sporadicky sa vyskytuje aj v povodí Popradu južne od Kežmarku. Prvýkrát bola zistená na sídlisko-

vej aglomerácii na Čingove v Slovenskom raji. Výskum tejto lokality umožnil zároveň prijatie základných typologických kritérií pre rozlišovanie predveľkomoravského a veľkomoravského horizontu v archeologickom materiáli,⁹ ktoré sa uplatnili aj pri hodnotení nálezov z iných lokalít na Spiši.

Hradisko na Ťavom brehu Hornádu bolo nepochybné významným predveľkomoravským centrom na Spiši. K svojmu fungovaniu nevyhnutne potrebovalo hospodárske zázemie, ktoré nachádzame nielen v predhriaií, ale aj na početnejších otvorených sídliskách dedinského charakteru v okruhu niekoľkých kilometrov.¹⁰ Sídliska boli zistené predvážne na poľnohospodársky obrábanej pôde, väčšina z nich je poškodená hlbokou orbou a na ich existenciu nás upozorňuje len črepový materiál získaný zberom bez možnosti skúmania sídliskových foriem a nálezových okolností vo vzťahu k pravekému a mladšiemu stredovekému osídleniu.

Severozápadne od hradiska evidujeme najbližšiu lokalitu pri Spišských Tomášovciach v polohe Pod hruškou.⁷ Pri Spišskom Štvrtku v polohe Nižné garhalovské boli mimo sídliskového materiálu s črepmi a mazanicou zo stien príbytkov zistené aj železiarske objekty.⁸ Časti poškodených zahĺbených príbytkov boli preskúmané aj v polohe Široké III.⁹ Črepy z hrncovitých nádob boli získané zo slovanského objektu so zisteným ohniskom z lokality Dravce-Pod Skalicom.¹⁰ Sídliskové nálezy máme aj z polohy Pod Chrasť pri Janovciach.¹¹ Osídlenie v 8. storočí je doložené tiež v Hôrke, miestna časť Primovce, v polohe Kapustnice.¹²

V povodí Popradu boli z toho obdobia zistené doteraz len tri lokality. V Poprade, miestna časť Stráže pod Tatrami, v polohe Peheng sídlisko s hutníckymi objektami,¹³ severne od neho v polohe Na rázcestí narušené objekty¹⁴ a vo Vlkovej-Pod Kosovým kruhom sídlisko s väčším množstvom črepov, mazanice a zvieracích kostí.¹⁵

Východne a severovýchodne od hradiska sú sídliskové podmienky priaznivejšie! čo sa prejavilo vo väčšej koncentrácii osídlenia. Hneď v neďalekých Smižanoch sú dve sídliská, v rekreačnej oblasti Smižianska Maša a v polohe Pri kňazovej studni,¹⁶ ďalšie v Spišskej Novej Vsi v polohe Kapustnice I¹⁷ a na známej lokalite Pri sv. Trojici blízko polohy Pod Kudlovcom.¹⁸ Severne od Spišskej Novej Vsi na lokalite Kuri-many-Pod Rehbergom bolo hlbokou orbou porušených šesť príbytkov s ohniskami. Mimo črepov boli nájdené aj kusy železnej trosky.¹⁹ Na tejto úrovni sa nachádza tiež lokalita Spišský Hrhov-Pod hradiskom, kde boli nájdené nepočtené zlomky keramiky.²⁰ Ďalšie doklady máme s lokalít Jamník-Pod dubom,²¹ Spišský Hrušov-Dlhé hony,²² Spišské Vlachy-Plantaľ²³ a Oľšavka-Nivky.²⁴

Súčasný stav archeologického poznania nám neumožňuje utvoriť si ucelenejší obraz o osídlení Spiša na otvorených vidieckych sídliskách. Ich situovanie na riečnych terasách a miernych návršiach v nadmorskej výške 300–600 m nasvedčuje, že hlavným zdrojom obživy pri usadlom spôsobe života bolo roľníctvo. Skromné doklady metalurgickej činnosti nám zatiaľ neumožňujú vysloviť zovšeobecňujúce uzávery.²⁵ Išlo zrejme len o doplnkovú výrobu pre vlastnú potrebu. Úplným prehľadom doteraz publikovaných lokalít z druhej polovice 8. storočia a prvej polovice 9. storočia sme sa predovšetkým pokúsili priblížiť štruktúru osídlenia v tomto období. Zodpovedanie ďalších otázok je podmienené rozširovaním výskumu a nielen kvantitatívnym, ale aj kvalitatívnym obohatením pramennej bázy.

Predošlé konštatovanie však neplatí pre veľkomoravské a povelkomoravské obdobie (v absolútnej chronológii pre druhú polovicu 9. storočia až 11. storočie). Za kritérium pre stanovenie hornej časovej hranice sme stanovili predpokladané ustálenie poľsko-uhorskej hranice na Karpatskom oblúku.²⁶ Zhruba dovedy totiž môžeme pripisovať kultúrne prejavy na Spiši výlučne Slovienom, aj keď nevylučujeme prenikanie menších staromaďarských vojenských skupín, ako aj rozpínavosť poľských Piastovcov na juh. Priame doklady pre tento predpoklad na Spiši nemáme, no o to je prekvá-

pujúcejší nález hrobu staromaďarského bojovníka na pohrebisku v poľskom Przemysli z druhej polovice 10. storočia v roku 1976.²⁷

Dnes už môžeme jednoznačne potvrdiť politickú príslušnosť Spiša k formujúce-
mu sa veľkomoravskému štátu reprezentovanému mojmirovskou dynastiou. Kľúčové
postavenie si naďalej udržiava opevnená sídlisková aglomerácia na Čingove v Sloven-
skom raji. Ťažisko sa presúva na pravý breh Hornádu, kde bolo vybudované nové
hradisko s menšou opevnenou plochou. Hradisko na ľavom brehu zaniklo, no život
na ňom nekončí. Po zničení opevnenia je naďalej využívané ako sídlisko.

Obydlia s vyspelou konštrukciou boli zistené aj na novom hradisku. Vertikálne
členenie tvorila samonosná zrubová alebo rámová konštrukcia, na ktorej bola položená
strecha. Ako na predchádzajúcom hradisku ani tu vo väčšine prípadov neboli zachytené
kolové jamy. V jednom prípade bola dokonca zistená kamenná podmurovka obvo-
dových stien.²⁸ Napriek niekoľkým pozoruhodným nálezom (šperky, zbrane, keramika
a iné), pre ktoré nachádzame rovnocenné paralely v centrálnych oblastiach Veľkej
Moravy,²⁹ chýba nám systematický výskum nového hradiska. Iste by pomohol vytvo-
riť lepší obraz o Spiši a jeho postavení v rámci veľkomoravského štátu. Významnú
funkciu mu pripisoval aj popredný znalec veľkomoravských dejín P. Ratkoš.³⁰

Zisťovací výskum veľkomoravského hradiska na Dreveníku pri Spišskom Podhradí
nám tak isto neumožňuje presnejšie stanoviť jeho časové trvanie a funkciu.³¹ M.
Slivka predpokladá, že podobne ako hradisko na Jeruzalemskom vrchu pri Kežmarku
plnilo len strážnu a refugiálnu funkciu.³² Výstavba a udržiavanie týchto hradísk ne-
pochybné vyžadovalo silné hospodárske a sociálne zázemie spojené so značným poč-
tom na to vyčlenených jedincov. Okrem hradísk nachádzame toto zázemie opäť na ne-
opevnených dedinských sídliskách. Doteraz evidujeme okolo 60 otvorených sídlis-
kových jednotiek.³³ Osady agrárneho charakteru sa sústreďovali hlavne do údolia
rieky Hornád (doložených okolo 25 sídliskových jednotiek) a severnej časti Spišskej
kotliny (okolo 20 sídliskových jednotiek). Redšie osídlenie je doložené v povodí
Popradu (okolo 15 sídliskových jednotiek). V údolí Hnilca nebola doteraz zistená
žiadna lokalita.

Najintenzívnejšie osídlenie preukázané systematickými a záchrannými archeolo-
gickými výskumami bolo zistené v katastroch Spišská Nová Ves, Smižany, Spišské
Tomášovce, Letanovce, Hrabušice, Spišský Štiavnik, Spišský Štvrtok, Vlková, Tva-
rožna, Ľubica, Kežmarok, Dravce, Levoča, Odorín, Jamník, Spišské Vluchy, Spišské
Podhradie, Zehra a Nemešany.³⁴ Archeologická činnosť sa v prevážnej miere sústre-
ďuje na poľnohospodársky obrábanú pôdu a stavebne určené lokality. Ďalšie ťažko
zistiteľné osídlenie je potrebné predpokladať v intravilánoch obcí, ktoré sú dodnes
nepretržite osídlené. Archeologické nálezy nás pomerne spoľahlivo informujú o hos-
podárskych pomeroch a zamestnaní obyvateľstva. Na Spiši nachádzame činnosti cha-
rakteristické pre jeho geografickú polohu a surovinovú základňu.

Vyspelú poľnohospodársku produkciu predpokladajú nálezy poľnohospodárskeho
náradia, ktoré máme doložené na Čingove a v Spišskej Novej Vsi.³⁵ O skladbe poľ-
nohospodárskych plodín sa dozvedáme z paleobotanických rozborov rastlinných zvyš-
kov. V chove domácich zvierat prevláda dobytok a ovce, z ktorých sa využívalo nie-
len mäso, ale aj vlna.³⁶

V remeselnej výrobe poskytoval Spiš svojim nerastným bohatstvom dobré pod-
mienky pre železiarstvo a kováčstvo. Na mnohých lokalitách sa stretávame s ich ty-
pickými výrobkami v podobe nožíkov,³⁷ poľnohospodárskych nástrojov,³⁸ technic-
kých kovaní, zbraní³⁹ a podobne. V archeologických nálezoch sa stretávame samozrej-
me aj s hrnčiarstvom, tesárstvom, výrobou textílií a šperkárstvom.⁴⁰

Na existenciu sociálnej diferenciacie nás upozorňujú samotné hradiská, ale pre-
javuje sa tiež vo výbave nájdených hrobov. Kostrové hroby sú doložené zatiaľ iba na
dvoch lokalitách.⁴¹ Žiarové hroby doteraz neboli objavené.

Koncom 9. a začiatkom 10. storočia vyvrcholili vnútorné rozpory v mojmírovej dynastii. Pustošivé nájazdy starých Maďarov, podnecovanie vnútorných rozporov Bavormi a ich priame vojenské zásahy urýchlili rozklad ústrednej štátnej moci. Rozvrátenie centrálnych oblastí Veľkej Moravy sa však severného Slovenska a Spiša po dia Ratkoša priamo nedotklo.⁴²

V 10. –11. storočí sa sídelná sieť dokonca zahusťuje a k pôvodným sídlam pribúdajú nové.⁴³ Tento jav sa odráža aj v tvrdeniach o ústupe slovanského obyvateľstva pred staromadarskými útočníkmi z južných rovín do horských oblastí severného Slovenska.⁴⁴

V nálezovom inventári nachádzame podobne ako v predošlom období bohaté doklady poľnohospodárskej a remeselnej výroby, metalurgický odpad, zvyšky obydlí, zbrane, šperky, keramiku, zuholnatené zvyšky plodín a podobne. Technická úroveň hmotných pamiatok oproti predchádzajúcemu obdobiu je vyššia, ale v bývaní najmä na dedinských sídliskách prevláda zemnicová a polozemnicová forma.

O spôsobe života na hradiskách veľa toho nevieme, pretože nám chýba základný archeologický výskum. Centrálné postavenie si naďalej udržiavajú hradiská na Čingove a Dreveníku. Na základe toponymických názvov však možno predpokladať, že bolo vybudovaných niekoľko nových a menších hradísk so strážnou refungálnou funkciou.⁴⁵ V dobe formovania sa ranofeudálneho poľského a uhorského štátu charakterizovanej expanzionistickým úsilím Piastovcov a Arpádovcov nevyhnutne dochádzalo k vojenským stretom, ktoré ťažko postihovali vidiecke obyvateľstvo. Pred definitívnym doriešením územno-politickej príslušnosti Spiša pri neexistencii ústrednej štátnej moci reprezentovanej kniežacou mocou, alebo kráľovskou dynastiou a garantujúcou ochranu zvrchovaného územia, bolo miestne obyvateľstvo nútené organizovať obranu vlastnými silami.

Novým a mimoriadne dôležitým javom v oblasti spoločenského a politického života je prenikanie kresťanstva na Spiš. Do tohto obdobia kladieme počiatky vývoja cirkevnej správy.⁴⁶ Centrom christianizácie bol nepochybné misijný, pravdepodobne benediktínsky kláštor na vrchu sv. Martina pri Spišskom Podhradí.⁴⁷

Z konca 11., resp. začiatku 12. storočia máme na viacerých lokalitách archeologicky doloženú vyspelú sakrálnu murovanú architektúru. Časť predstavujú zaniknuté sakrálné stavby zachované v zvyškoch základového s nepatrnými dokladmi nadzákladového muriva a časť bola neskoršími prestavbami zakomponovaná do doteraz existujúcich objektov. Medzi najpozoruhodnejšie patrí kostol so starobyľým patrocíniom Najsv. Trojice v Chrasti nad Hornádom. Na jeho starobylosť a pomýlené datovanie upozornil už v roku 1967 I. Chalupecký,⁴⁸ ktorý správne postrehol, že listina spišského prepošta Pavla z roku 1302 sa viaže ku kostolu ku cti apoštolov sv. Filipa a Jakuba dodnes stojaceho s nezmeneným patrocíniom v susedných Vítkovciach a nevylučuje jeho veľkomoravský pôvod. Pri stavebných úpravách v roku 1979 bol zahájený záchranný archeologický výskum F. Javorským, ktorý resumuje, že jeho najstaršia časť – svätyňa, pôvodne centrála s tetrakonchálnou dispozíciou, pochádza pred 13. storočím.⁴⁹ Na výskum F. Javorského nadviazal M. Slivka. Na základe formálnych znakov datuje ho do 12. storočia, no nevylučuje jeho starší pôvod.⁵⁰ Časovo a architektonicky zhodnú paralelu predpokladá v neďalekej Levoči.⁵¹

Rovnako otvoreným problémom zostáva aj otázka datovania nemenej zaujímavej sakrálnej stavby na mieste zaniknutej stredovekej dediny Stojany, západne od Popradu. V prvej stavebnej fáze predstavovala rotundu kruhového pôdorysu s pozdĺžnou polkruhovitú uzavretou apsidou a v druhej fáze centrálu v tvare oktogónu s pravouhlou svätyňou a k nej pristavanou sakristiou.⁵² Archeologický výskum v roku 1983 nedoriedil počiatky výstavby objektu. Definitívnu odpoveď nám môže dať len výskum zaniknutej dediny, kde boli nájdené keramické fragmenty z 11. –13. storočia.⁵³

Dve centrálné stavby sú doložené na Spišskej kapitule. Staršia z nich sa spomína

v testamente prepošta Mutimíra z roku 1273 ako „capella beate virginis processionalis“⁵⁴ a azda súvisí s kláštorom na Pažici. Rotunda sv. Ondreja bola archeologicky preskúmaná v roku 1974⁵⁵ a je datovaná do konca 12. alebo na začiatok 13. storočia.⁵⁶

Ďalšie centrálné stavby sú zatiaľ nepreskúmané a poznáme ich v Podolínci, Hôrke, Bijacovciach a Vojňanoch.⁵⁷

Pomerne spoľahlivo na prelom 11. a 12. storočia je datovaná najstaršia stavebná fáza zaniknutého kostola sv. Mikuláša pri Levoči preskúmaného v roku 1978.⁵⁸ Kostol bol dvakrát prestavaný a najstaršia časť mala polkruhovú apsidu širokú 8,3 m. Loď mala rozmery 23,5 x 12 m.

Do 12. storočia môžeme datovať aj kostol sv. Michala v osade strážcov hraníc na ľavom brehu Popradu pri železničnej stanici v Kežmarku. Východná časť bola zničená výstavbou železnice a zachovali sa z neho len základy veže a západného uzáveru lode. Výrazná cezúra medzi základovým murivom dokazuje neskoršiu prístavbu veže pravdepodobne v polovici 13. storočia. V superpozícii pod vežou boli odkryté hroby bez nálezov. Dokladujú však dlhodobejšie pochovávanie pri kostole a západne od neho boli zistené objekty s črepovým materiálom z 12. storočia.⁵⁹

Krátky prehľad vývoja sakrálnej architektúry na Spiši v 10. –12. storočí svedčí o silnom hospodárskom a sociálnom zázemí cirkevných inštitúcií. Nie je preto náhoda, že v ich bezprostrednej blízkosti nachádzame rozsiahlejšie sídliská datované nálezmi do 10., resp. 11. –13. storočia, a to aj napriek tomu, že viaceré z nich mali misijný alebo pútnický charakter.⁶⁰

Dôležitým príspevkom pre poznanie osídľovacieho procesu severného Spiša v 11. –12. storočí je lokalizácia sídlisk v údolí Popradu.⁶¹

Ďalším dôležitým momentom je formovanie sa trhových centier, z ktorých sa neskôr vyvinuli mestské sídliská. Názvy typu Sobota, Štvrtok, Starý Trh (najstaršia ulica v Kežmarku) dokladujú ich existenciu už v 11. –12. storočí.⁶²

S trhovou činnosťou úzko súvisí zakladanie strážnych osád, na ktoré nás na Spiši upozorňuje výskyt patrocínií sv. Michala Archanjela.⁶³ Dodávame, že sa tu trhovú činnosť prelína s postavením Spiša ako pohraničia. V tomto kontexte je potrebné posudzovať aj rozsiahly fortifikačný komplex na Kláštorisku v Slovenskom raji. V dĺžke 1 km bol zachovaný 150 –170 cm široký obranný múr, ktorý dosahoval výšku až 3 m. Jeho výskum nie je ešte ukončený a datovanie tiež nie je jednoznačné. Avšak vo vzdialenosti asi 100 m bola odkrytá samostatne stojaca zrubová strážna veža s keramikou z 12. storočia.⁶⁴ Niet pochýb, že uvedený komplex bol súčasťou pohraničnej obrannej línie, ktorá sa na Spiši sformovala v priebehu 12. storočia. Na jej budovaní sa už aktívne podieľa aj maďarský etnický element.

Z uvedeného prehľadu osídlenia Spiša do konca 12. storočia vyplýva, že naše poznatky v tejto problematike sú dosť torzovité. Pri jeho výskume sa však opierame prevažne o archeologické pramene. Mozaiku nášho poznania tak môžeme dopĺňať len trpezlivým a sústavným výskumom, ktorý najmä za posledných 15 rokov radikálne zmenil dovtedajšie výsledky historického výskumu.

Zoznam použitých skratiek

AH	– Archaeologia historica
AVANS	– Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku
HČ	– Historický časopis
HŠ	– Historické štúdie
Hrad., Initia	– Hradský J.: Initia, progressus ac praesens status Capituli ad s. Martinum E. C. de Monte Scepusio. Spišské Podhradie 1901
NO	– Nové obzory
SIA	– Slovenská archeológia
Slov. archiv.	– Slovenská archivistika
:Slov. numizmatika	– Slovenská numizmatika
ŠZ AU SAV	– Študijné zvesti AÚ SAV
Vlast. čas.	– Vlastivedný časopis

Poznámky

- 1 Na túto skutočnosť poukázal aj J. Beňko vo svojej práci *Osídlenie severného Slovenska*, Bratislava 1985, s. 280 a tiež na neopodstatnenosť pojmu kolonizácia. Nahradil ho pojmom doosídľovanie. K pojmu doosídľovanie sa prikláňame aj my, pretože z faktického obsahového (doložená staršia sídelná sieť) a formálneho (právne vymedzenie pojmu) hľadiska ho považujeme za správnejší. Zároveň podotýkame, že naša štúdia sa opiera o doteraz publikované výsledky historického a archeologického výskumu a archeologický materiál nebol verifikovaný autorom príspevku.
- 2 Javorský, F.: Výsledky archeologického prieskumu v okrese Spišská Nová Ves. AVANS v roku 1976. Nitra 1977, s. 143-144, 153-155, 155-160; Bereš, J. - Šalkovský, P.: Výskum slovanského hradiska v Spišských Tomášovciach. AVANS v r. 1977. Nitra 1978, s. 36-38.
- 3 Javorský, F.: Výskumy a prieskumy Výskumnej expedície Spiš v roku 1979. In: ŠZ AU SAV 19. Nitra 1981, s. 78; Čaplovič D. - Javorský, F.: Najnovšie poznatky o stredovekom dedinskom dome na Spiši. NO 31, 1990, s. 71 - 72; Slivka, M.: Spiš v 6. - 16. storočí v archeologických prameňoch. Katalóg výstavy. Bratislava 1987.
- 4 K osídľeniu Šariša a Zemplína a Košickej kotliny pozri Budinský - Kríčka, V.: *Novije materiály dla izučeniya drevneslavjanskoj keramiki na poselenijach vostočnoj Slovakiji S1A 38, 1990, č. 1, s. 89-146. K osídľeniu severného podhoria stredných Karpát* pozri Parczewski, M.: *Poczatki kultury wczesnoslowiańskiej w Polsce*. Wrocław 1988.
- 5 Porovnaj pozn. 2.
- 6 Doklady o týchto sídliskách boli získané terénnym prieskumom F. Javorského. Sú publikované v jeho príspevkoch v časopise AVANS a ŠZ AU SAV v rokoch 1976 - 1988, ktorých úplné názvy uvádzame v zozname prameňov a použitej literatúry. Pre stručnosť uvedieme v ďalších citáciách len autora, skratku časopisu s príslušným rokom, príp. číslom (nie rokom vydania) a stranou.
- 7 Javorský, F.: AVANS v roku 1982, s. 111.
- 8 Javorský, F.: AVANS v roku 1976, s. 148, AVANS v roku 1977, s. 115.
- 9 Javorský, F.: AVANS v roku 1988, s. 87.
- 10 Javorský, F.: AVANS v roku 1977, s. 105.
- 11 Javorský, F.: AVANS v roku 1981, s. 112.
- 12 Javorský, F.: AVANS v roku 1988, s. 72.
- 13 Javorský, F.: AVANS v roku 1982, s. 102.
- 14 Javorský, F.: AVANS v roku 1987, s. 65.
- 15 Javorský, F.: AVANS v roku 1982, s. 103.
- 16 Javorský, F.: AVANS v roku 1977, s. 109.
- 17 Javorský, F.: AVANS v roku 1977, s. 112.
- 18 Javorský, F.: AVANS v roku 1985, s. 111.
- 19 Javorský, F.: AVANS v roku 1982, s. 105.
- 20 Javorský, F.: AVANS v roku 1980, s. 118.
- 21 Javorský, F.: AVANS v roku 1977, s. 106.
- 22 Javorský, F.: AVANS v roku 1981, s. 118.
- 23 Javorský, F.: AVANS v roku 1988, s. 76.
- 24 Javorský, F.: AVANS v roku 1977, s. 108-109.
- 25 K uvedenej problematike sme nemali možnosť oboznámiť sa s prácou Mihok, L. - Cengel, P. - Javorský, F.: *Rozbory starej slovanskej metalurgie železa na Spiši, ktorá má byť publikovaná v zborníku Historica Carpatica, Košice 1989.*
- 26 Otázka ustálenia uhorsko-poľskej hranice už dlhšie zamestnáva poľských a slovenských historikov. Názorová nejednotnosť vyplýva z rozdielneho vývoja územnej organizácie ranofeudálneho uhorského štátu a cirkevnej správy a taktiež subjektívne posudzovanie pravosti niektorých listín poľskej proveniencie najmä poľskými historikmi. Porovnaj napr. Halapa, O. R.: *Hospodársko-spoločenský vývoj Šariša a Spiša ako pohraničia v 12. a 13. storočí*. NO, 3, 1961, s. 201 an.; *Soľné hrady v Potísi a ranofeudálne pohraničia*. NO, 4, 1962, s. 78 an. Beňko, J.: *Problém pravosti podolíneckej listiny z roku 1244*. Slov. archív., 16, 1981, č. 2, s. 82 - 95 a naokón za poľských historikov spomenieme polemiku H. Ruciňského s J. Beňkom v diele *Prowincja saska na Spiszu do 1412 roku*, s. 451 - 459. Za najpravdepodobnejší považuje ne predpoklad, že Spiš už na prelome 11. - 12. storočia bol pevnou súčasťou uhorského štátu. Porovnaj napr. Beňko, J.: *Osídlenie severného Spiša do polovice 14. storočia*. HŠ, 16, 1970, s. 164.
- 27 Koperski, A.: *Uwagi do topografii wczesnośredniowiecznego Przemysla w ewieie najnowszych badań archeologicznych*. Uniwersytet Jagielloński, Varia t. CCXXXI, 1988, s. 106-108.
- 28 Čanlovič, D. - Javorský, F.: *Najnovšie poznatky o stredovekom dedinskom dome na Spiši*. NO, 31, 1990, s. 75-76.
- 29 Pozri obrazovú prílohu katalógu výstavy Slivka, M.: *Spiš v 6. - 16. storočí v archeologických prameňoch*. Bratislava 1987.

- 30 Ratkoš, P.: Slovensko v dobe veľkomoravskej. Košice 1988, s. 65 an.
- 31 Prof. V. Budinský-Krička ho omylom zařadil do katastra Spišských Vlach. Porovnaj: Slovenské osídlenie na severovýchodnom Slovensku. S1A, 9, 1961, s. 349 – 350. Taktiež jeho datovanie prevzaté P. Šalkovským: K vývoju a štruktúre slovanského osídlenia v hornatých oblastiach Slovenska. In: IV. medzinárodný kongres slovanskej archeológie – Sofia 1980. Zborník referátov ČSSR. Nitra 1980, s. 168, do 10.–11. storočia je potrebné posunúť do 9. storočia. Porovnaj Javorský, F.: AVANS v roku 1980, s. 110.
- 32 Slivka, M.: Spiš v 6.–16. storočí . . . , s. 4.
- 33 Prevážna väčšina je doložená terénnym výskumom F. Javorského v r. 1976–1988. Porovnaj AVANS v rokoch 1976-1988 a ŠZ A U SAV, 19 a 23. Ďalšie boli zistené B. Pollom: Stredoveká zaniknutá osada na Spiši (Zalužany). Bratislava 1962, s. 105–106 a L. Kieferom. Porovnaj Budinský-Krička, V.: Slovanské osídlenie . . . , s. 349.
- 34 Slivka, M.: Spiš v 6.–16. storočí . . . , s. 4.
- 35 Budinský-Krička, V.: Nález poľnohospodárskych nástrojov na slovanskom sídlisku v Smižanoch. ŠZ A U SAV, 11, Nitra 1963, č. 148.
- 36 Doložené aj nálezom ovčiarskych nožníc zo Smižian. Beréš, J. – Šalkovský, P.: AVANS v roku 1977, s. 38.
- 37 Javorský, V.: AVANS v roku 1978, s. 134, AVANS v roku 1980, s. 114.
- 38 Porovnaj pozn. 35.
- 39 Beréš, J. - Šalkovský, P.: AVANS v roku 1977, s. 38.
- 40 Tesárstvo sa uplatňovalo najmä pri zrubových stavbách, výroba textilii doložená nálezmi praslenov a so šperkami sa stretávame najmä v hrobách.
- 41 Kovalčík, R. M. – Badík, M.: Nález slovanského hrobu z doby hradištnej na Spiši. In: S- iš 2, Košice 1968, s. 235-238; Javorský, F.: AVANS v roku 1978, s. 134; Beréš, J. - Šalkovský, P.: AVANS v roku 1977, s. 38. Chudobnejšie hroby obsahujú iba keramiku, bohatšie okrem keramiky aj šperky, zbrane a iné železné predmety.
- 42 Svedčí o tom novoobjavený písomný prameň o obliehaní andalúzskeho mesta Lerida staromaďarskou vojenskou jednotkou z roku 942. Ratkoš P.: c. d. 1988, s. 128.
- 43 Tento vývoj sledujeme aj na najvýznamnejších sídliskách v Spišských Tomášovciach, Smižanoch, Spišskej Novej Vsi, Levoči, Spišských Vlachoch, Spišskom Podhradí, Vlkovej a iných, ktorých existenciu máme doloženú už v 8. storočí. Nové sídliska vznikli v polohách Smižany-Turník, Hrabušice-Pod Zelenou hurou, Chrasť nad Hornádom-Lúčky, Jamník-Pri starej jamníckej ceste, Levoča-Kláštorská a Košická ul., Nová Lesná-cintorín, Ordzoviany-Pusté pole, Pavľany-Hradisko, Spišská Sobota-Stojany, Štrba-Soldov a Veľký Slavkov-Pod piecky. Porovnaj poznámku 6.
- 44 Ratkoš, P.: Podmanenie Slovenska Maďarmi. In: O počiatkoch slovenských dejín. Bratislava 1965, s. 149.
- Slivka, M.: Spiš v 6.–16. storočí . . . , s. 5.
- 45 Názvy typu Hradisko, Hradzisko, Hrádek nachádzame v katastri rovnomennej obce, v Pavľanoch, Nižných Repášoch, Úloží, Spišskej Teplici, Vydričku a inde, názvy typu Burg, Berg pri Levoči a Kežmarku, Turník v Smižanoch, Tureň vo Vítkovciach. Aj keď v mnohých je doložený pravý pôvod, nemôžeme vylúčiť ich používanie aj v 10.–11. storočí.
- 46 Touto problematikou, najmä pôsobením eremitov sa najviac zaoberal J. Kútnik: K predkartuziánskym dejinám Červeného Kláštora pri Dunajci. NO, 8, 1966, s. 176 – 194; Dve tradície z včasnostredovekých dejín Spiša. In: Spiš 1. Košice 1967, s. 21 – 36; O pôvode pustovníka Svorada. NO, 11, 1969, s. 5 – 122. Činnosť eremitov kladie na začiatok 11. storočia a s ňou ju s benediktnami. Odvoláva sa na topiká typu Mních, Remeta a pod. Porovnaj c. d. NO, 8, 1966, s. 176, 179. Naproti tomu M. Slivka kladie činnosť eremitov do 13. storočia a spája ju s ňeholou pavlínov (ústna informácia). Isté je, že táto problematika bola doposiaľ na škodu vecí obchádzaná a zaslúži si hlbšie štúdium.
- 47 Fiala, A.-Vallašek, A.-Lukáč, G.: Spišský hrad. Martin 1988, s. 118. P. Ratkoš kladie jeho počiatky do veľkomoravského obdobia. Porovnaj Ratkoš, P.: c. d. 1988, s. 129; Osudy veľkomoravskej architektúry na Slovensku. Pamiatky, príroda 18, 1987, č. 3, s. 99. Výskum A. Vallaška doteraz publikovaný nebol, avšak archeologický materiál datuje jeho vznik najneskôr do 11. storočia (uložený v depozitári Soišského múzea v Levoči).
- 48 Chalupecký, I.: K otázke datovania románskeho kostola v Chraští nad Hornádom. Vlast, čas., 16, 1967, č. 74 – 75. Prehľad názorov na datovanie chraštianskeho kostola kriticky zhodnotil aj M. Slivka: Výsledky výskumu kostola v Chraští nad Hornádom, okr. Spišská Nová Ves, A H, 7, 1982, s. 385-387.
- 49 Javorský, F.: ŠZ A U SAV, 19, s. 75.
- 50 Slivka, M.: c. d. 1982, s. 406.
- 51 He o kostol sv. Ducha na Košickej ulici. Tamtiež. s. 406.
- 52 Slivka, M.: Výsledky archeologického výskumu na lokalite Poprad-Stojany. A H, 9, K81, s. 196.
- 53 Tamtiež, s. 205.

- 54 Hrad., Initia, s. 173.
- 55 Fiala, A. – Vallašek, A.: Náčrt stavebného vývoja Spišskej Kapituly do konca stredoveku. *Vlast, časopis*, 24, 1975, s. 132.
- 56 Slivka, M.: c. d. 1984, s. 209.
- 57 Tamtiež, s. 205-211.
- 58 Javorský, F.: *ŠZ A Ú SAV*, 19, s. 97-98, obr. 2; *AVANS* v roku 1978, s. 124-127.
- 59 Slivka, M.: Príspevok k lokovaniu mesta Kežmarok. *AH*, 14, 1989, s. 182.
- 60 V Levoči, Poprade-Stojanoch, Hörke doložené terénnou činnosťou F. Javorského. V Chrasti nad Hornádom pozri Budinský-Krička, V.: Nové nálezy na východnom Slovensku. *AVANS* v roku 1978, s. 49-50.
- 61 Budinský-Krička, V.: c. d. 1961, s. 350; Archeologické nálezy z Batizoviec. *ŠZ A Ú SAV*, 15, s. 168; Ruttkay, A.: Včasnostredoveký príbytok z Veľkého Slavkova, okres Poprad. *NO*, 11, 1969, s. 271-283. Javorský, F.: *AVANS* v roku 1984, s. 112; *AVANS* v roku 1988, s. 73. Ide predovšetkým o lokality na hornom toku Popradu: Nová Lesná, Štrba, Batizovce, Veľký Slavkov, Kežmarok, Spišská Belá. Na dolnom toku nám zatiaľ chýba intenzívnejší archeologický prieskum, ktorý sme začali systematicky vykonávať len pred dvoma rokmi.
- 62 Marsina, R.: Mesto a trh na Slovensku do konca 13. storočia, *HČ*, 26, 1978, s. 85.
- 63 Podrobne o tom Slivka, M.: Stredoveká cestná sieť na východnom Slovensku a jej determinanty. *Slov. numizmatika* 11, 1990, s. 96 an.
- 64 Slivka, M.: Doterajšie výsledky výskumu na Kláštorsku v Slovenskom raji. *AH*, 13, 1988, s. 425.

Zoznam použitých prameňov a literatúry

- BĚŇKO, J.: Problém pravosti podolíneckej listiny z roku 1244. *Slov. archiv*, 3, 1968, č. 2, s. 314 až 329.
- Osídlenie severného Spiša do polovice 14. storočia. *HŠ*, 16, 1970, s. 161 – 189.
 - Listina z roku 1301 na Plavec. Diplomatická a historická hodnota. *Slov. archiv*, 16, 1981, č. 2, s. 82-93.
 - Osídlenie severného Slovenska. Košice 1985.
- BĚREŠ, J. – ŠALKOVSKÝ, P.: Výskum slovanského hradiska v Spišských Tomášovciach. *AVANS* v roku 1977, Nitra 1978, s. 36-38.
- BUDINSKÝ-KRIČKA, V.: Slovanské osídlenie na severovýchodnom Slovensku. *SIA* 9, 1961, s. 347-390.
- Nález poľnohospodárskych nástrojov na slovanskom sídlisku v Smižanoch. *ŠZ A U SAV*, 11, Nitra 1963, s. 143-152.
 - Archeologické nálezy z Batizoviec, *ŠZ A U SAV*, 15, Nitra 1965, s. 167-176.
 - Nové nálezy na východnom Slovensku. *AVANS* v roku 1978, Nitra 1980, s. 46 – 65.
 - Novije materiály dla izučenija drevneslavjanskoj keramiki na poselenijach vostočnoj Slovačiji. *SIA*, 38, 1990, č. 1, s. 89-146.
- ČAPLOVIČ, D. – JAVORSKÝ, F.: Najnovšie poznatky o stredovekom dedinskom dome na Spiši. *No*, 31, 1990, s. 69-122.
- FIALA, A. – VALLAŠEK, A.: Náčrt stavebného vývoja Spišskej kapituly do konca stredoveku. *Vlast. čas.*, 24, 1975, s. 132-136.
- FIALA, A. – VALLAŠEK, A. – LUKÁČ, G.: Spišský hrad. Martin 1988.
- HALAGA, O. R.: Hospodársko-spoločenský vývoj Šariša a Spiša ako pohraničia v 12. a 13. storočí. *NO*, 3, 1961, s. 200-220.
- Solné hrady v Potísi a ranofeudálne pohraničie. *NO*, 4, 1962, s. 77-107.
- HRADSKÝ, J.: Hrad., Initia.
- CHALUPECKÝ, L.: K otázke datovania románskeho kostola v Chrasti nad Hornádom. *Vlast. čas.*, 16, 1967, s. 74-75.
- JAVORSKÝ, F.: Výsledky archeologického prieskumu v okrese Spišská Nová Ves. *AVANS* v roku 1976, Nitra 1977, s. 138-152.
- Výsledky archeologického výskumu v Slovenskom raji. *AVANS* v roku 1976, Nitra 1977, s. 153-166.
 - Výskumy a prieskumy Výskumnej expedície Spiš v okrese Spišská Nová Ves. *AVANS* v roku 1977, Nitra 1978, s. 103-120.
 - Výskumy a prieskumy výskumnej expedície Archeologického ústavu SAV na Spiši. *AVANS* v roku 1978, Nitra 1980, s. 123-131.
 - Záchranný výskum na Hradisku I v Smižanoch. *AVANS* v roku 1978, Nitra 1980, s. 131 až 135.
 - Výskumy a prieskumy Výskumnej expedície Spiš v roku 1979. In: *Z AŠZ SAV*, 19, Nitra 1981, s. 67-95.
 - Záchranný výskum románskeho kostola pri Levoči. In: *ŠZ A U SAV*, Nitra 1981, s. 97 – 112.

- Výskumy a prieskumy Výskumnej expedície Spiš Archeologického ústavu SAV. AVANS v roku 1980, Nitra 1981, s. 108-126.
 - Prieskumy Výskumnej expedície Spiš. AVANS v roku 1981, Nitra 1982, s. 110-134.
 - Výskumy a prieskumy Výskumnej expedície Spiš Archeologického ústavu SAV. AVANS v roku 1982, Nitra 1983, s. 99-124.
 - Záchranné výskumy a prieskumy Výskumnej expedície Spiš. AVANS v roku 1983, Nitra 1984, s. 96-112.
 - Záchranné výskumy a prieskumy Výskumnej expedície Spiš. AVANS v roku 1984, Nitra 1985, s. 110-125.
 - Záchranné výskumy a prieskumy Výskumnej expedície Spiš Archeologického ústavu SAV. AVANS v roku 1985, Nitra 1986, s. 108-118.
 - Výskumy a prieskumy v Mestskej pamiatkovej rezervácii Levoča a jej okolí. AVANS v roku 1985, Nitra 1986, s. 118-121.
 - Záchranné výskumy v okrese Spišská Nová Ves. In: ŠZ AU SAV, 23, Nitra 1987, s. 331-339.
 - Prieskumy a záchranné výskumy v okresoch Poprad a Spišská Nová Ves. AVANS v roku 1987, Nitra 1988, s. 64-71.
 - Prieskum v okresoch Poprad, Spišská Nová Ves, Stará Ľubovňa. AVANS v roku 1988, Nitra 1990, s. 72-80.
 - Záchranné výskumy na stavbách, melioráciách a pri oprave sakrálnych objektov. AVANS v roku 1988, Nitra 1990, s. 84-89.
- KOPERSKI, A.: Uwagi do topografii wczesnośredniowiecznego Przemysła w świetle najnowszych badań archeologicznych. Uniwersytet Jagielloński, Varia t. CCXXXI, 1988, s. 105 - 118.
- KÚTNIK, J.: K predkartuziánskym dejinám Červeného Kláštora pri Dunajci. NO, 8, 1966, s. 176-194.
- Dve tradície z časnostredovekých dejín Spiša. In: Spiš I. Košice 1967, s. 21 - 36.
 - O pôvode pustovníka Svorada. NO, 11, 1969, s. 5 - 122.
- KOVALČÍK, R. M.-BADÍK, M.: Nález slovanského hrobu z doby hradištnej na Spiši. In: Spiš II. Košice 1968, s. 235-238.
- MARSINA, R.: Mesto a trh na Slovensku do konca 13. storočia. HČ, 26, č. 1, 1978, s. 77-95.
- PARCZEWSKI, M.: Początki kultury wczesnosłowiańskiej w Polsce. Wrocław 1988.
- POLLA, B.: Stredoveká zaniknutá osada na Spiši (Zalužany). Bratislava 1962.
- RATKOŠ, P.: Podmanenie Slovenska Maďarmi. In: O počiatkoch slovenských dejín. Bratislava 1965, s. 141-178.
- Osudy veľkomoravskej architektúry na Slovensku. Pamiatky, príroda, 18, 1987, č. 3, s. 99 až 100.
 - Slovensko v dobe veľkomoravskéj. Košice 1988.
- RUCIŇSKI, H.: Prowincja saska na Spiszu do 1412 roku. Białymstok 1983.
- RUTTKAY, A.: Včasnostredoveký príbytok z Veľkého Slavkova, okres Poprad. NO, 11, 1969, s. 271-283.
- SLIVKA, M.: Výsledky výskumu kostola v Chraští nad Hornádom, okr. Sp. Nová Ves, AH, 7, 1982, s. 385-413.
- SLIVKA, M. - JAVORSKÝ, F.: Výsledky archeologického výskumu na lokalite Poprad-Stojany. AH, 9, 1984, s. 193-214.
- SLIVKA, M.: Spiš v 6.-16. storočí v archeologických prameňoch. Katalóg výstavy. Bratislava 1987.
- Doterajšie výsledky výskumu na Kláštorisku v Slovenskom raji. AH, 13, 1988, s. 423 - 439.
 - Príspevok k lokovaniu mesta Kežmarok. AH, 14, 1989, s. 181 - 190.
 - Stredoveká cestná sieť na Slovensku a jej determinanty. Slov. numizmatika, 11, 1990, s. 83 až 112.
- ŠALKOVSKÝ, P.: K vývoju a štruktúre slovanského osídlenia v hornatých oblastiach Slovenska. In: IV. medzinárodný kongres slovanskej archeologie - Sofia 1980. Zborník referátov ČSSR. Nitra 1980, s. 166-171.

Zusammenfassung

Zu den Anfängen der mittelalterlichen Besiedlung des Territoriums der Zips (bis Ende des 12 Jh.

Vom geographischen Gesichtspunkt stellt Zips (slowakisch Spiš) ein abgeschlossenes, von Gebirgsmassiven umgrenztes Ganzes dar, das sich im Sammelgebiet der Flüsse Poprad, Hornád und Hnilec ausdehnt. Die Täler entlang dieser Flüsse haben im Besiedlungsprozeß eine bedeutende Rolle gespielt.

Ihre günstige Lage hatte diese Gegend zur Stellung eines der Zentren des Transithandels vorausbestimmt. Die Wege, die Südeuropa mit dem Ostseeraum verbanden, wurden schon in der

Urzeit benutzt, und im Mittelalter wuchs ihre Bedeutung an. Eine wichtige Aufgabe erfüllte auch die reiche Rohstoffbasis, von der vor allem das hier erzeugte Kurfer einen wertvollen Ausfuhrartikel ins Nord- und Westeuropa bis zum Ende des 15. Jh. s darstellte. Mit dem Handel und der Bergbautätigkeit entfalteten sich die Handwerke, die überwiegend in mittelalterlichen Städten konzentriert waren.

Ungefähr in der zweiten Hälfte des 12. Jh. s entsteht ein selbständiges Verwaltungsgebilde - das Königliche Komitat Zi:s.

Die Anfänge der slawischen Besiedlung von Zips im frühen Mittelalter, die von einigen Autoren ins 6. Jh. datiert wurden, sind nicht genügend belegt, und den Fund eines handgearbeiteten Topfes in Spišská Nová Ves in der Lage „Pod Kudlovcom“ halten wir für problematisch. Aus dem 7. Jh. haben wir keine Belege. Dementgegen bringen die Funde aus der zweiten Hälfte des 8. Jh. s eine ganze Reihe von Erkenntnissen über die Struktur und Form der Besiedlung. Diese konzentrierte sich in den Tälern des Oberlaufs des Hornád im Abschnitt bis zu Spišské Vlasy. Im Poprad Flußgebiet kam sie sporadisch südlich von Kežmarok vor. Auf dem Čingov im Slovenský ráj (dt. das Slowakische Paradies) wurde eine umfangreiche Burgstätte am linken Ufer des Hornád festgestellt, wo auch mehrere oberirdische Wohnstätten erforscht wurden.

Im 9. Jh. wurde Zips zum Bestandteil des großmährischen Staates. Das Besiedlungsnetz verdichtete sich, und wir verfolgen es vor allem im Flußgebiet des Hornád. Im Hornád-Tal haben wir an 25 im Nordteil des Zipser Kessels an 20 Siedlungen von agrarem Charakter, verzeichnet. Wenigere, ungefähr 15, wurden im Poprad-Flußgebiet festgestellt, und im Hnilec-Tal bisher keine. Im archäologischen Material haben wir Belege für Landwirtschaft, Metallurgie, Kriegswesen.

Eine kontinuierliche Entwicklung in den großmährischen Burgstätten und Siedlungen von agrarem Charakter ist auch in der nachgroßmährischer Zeit im 10.– 11. Jh. zu beobachten. Außer mehreren Burgstätten stoßen wir in diesem Zeitabschnitt auf die ersten Belege der christlichen Architektur.

Um die Wende des 11. und 12. Jh. s wurde Zips in den frühfeudalen ungarischen Staat eingliedert. In dieser Zeit kam nach Zips die madjarische Ethnie, die hier militärische Verteidigungsaufgaben erfüllte. Archäologisch wurden einige Sakralbauten mit kreis- und achteckförmigem Grundriß (Chrasť nad Hornádom, Poprad-Stojany, Spišská Kapitula, Podolíneč u. a.) und länglichem Schiff mit halbkreisförmiger Apside (Leutschau, Olcnava) festgestellt und erforscht, die spätestens gegen Ende des 11. Jh. s entstanden waren. Es entstanden Niederlassungen mit spezialisierter Markt- und Militärfunktion, von denen viele sich im 13. Jh. zu städtischen Siedlungen entwickelten.

Vom ethnischen Gesichtspunkt war die ursprüngliche Besiedlung von Zips vor dem 13. Jh. zweifellos *slavjensisch*, resp. slowakisch. Im Norden mischte sie sich in kleinerem Maße vom Anfang des kl. Jh. s mit der polnischen Bevölkerung. Um die Wende des 11. und 12. Jh. s kommen die Madjaren hierher, und im 12. –13. Jh. wurde Zips mit der Bevölkerung deutscher Herkunft nachbesiedelt.